

Uloga historije u revolucioniranju stvarnosti

Eduard Kale

Pitanje koje proističe iz relacije historije i revolucije odnosi se: na smisao izučavanja historije, kao mogućeg, datog i potrebnog iskustva, s obzirom na njen prilog revolucioniranju stvarnosti, da se razjasni veza prošlog i budućeg (usko ili pogrešno shvaćenih pojmova da je historija samo prošlost i da je revolucija nešto što nadilazi historiju). Valja razgraničiti trostruku upotrebu pojma historije (ne ulazeći u analizu pojmova povijesti i historiografije): kao stvarnog događanja prošlosti, kao proučavanja prošlosti i kao filozofske kategorije postojbine čovjeka.*) Tako nam pojam revolucije (koji se odnosi samo na odnos čovjeka u zajednici prema svijetu i postojećoj zbilji) znači relativno prevazilaženje prvog, tj. prošlosti sa sadašnjošću, ali koje se uvijek odvija unutar trećeg, tj. jedinog ljudskog obitavališta.

Epohalni karakter historije

Određujući historiju filozofski kao postojbinu čovjeka u rasponu (vremenskom kontinuitetu) njenog odvijanja, s obrnutim smjerom u određenju ljudskog, tj. s njenog mogućeg sagledivog kraja prema početku, nameće se pitanje da li historija ima kontinuirani linearni smjer progresa, ili se unutar nje same stvaraju kvalitativno-specifične cjeline. Ovo se pitanje može postaviti, jasno, s obzirom na stečeno iskustvo prošlosti, koje daje potvrđan odgovor na drugo. Ne vidjeti antičku, feudalnu (ili kršćansku) ili građansku epohu kao specifične cjeline, bilo bi naivno, kao što bi bilo pogrešno vidjeti ih kao izdvojene, neuslovljene i potpuno zatvorene cjeline. Ono što određuje neku epohu i čini je specifičnom, jesu vrijednosti koje je formiraju i kojima su podređeni svi fenomeni epohe, jest to kako se ispoljava smisao ljudskog življenja, čime je određena i kako se odvija ljudska egzistencija. Mi često ograničeni i određeni svojom epohom, projiciramo njene vrijednosti i kategorije na čitavu historiju (proširujemo je na čitavu historiju) i vidimo da je historija u cjelini određena vrijednostima i kategorijama naše epohe. (U tu je grešku upadao ponekad i sam Marx, ponesen intencijom svoje revolucionarne misli i s tim u vezi potrebom objašnjenja građanske epohe — za dokaz potpune opravdanosti ostvarenja nove epohe — tumačeći historiju kao razvoj ekonomske baze, dakle, razvoj kategorija i vrijednosti građanske epohe — iako je najjasnije istakao epohalni karakter historije. I upravo zahvaljujući toj spoznaji, mogao je biti revolucionaran te je mogao govoriti sa stanovišta nove epohe.)

Svaka epoha se rađa iz realne mogućnosti prevazilaženja postojeće, pretvarajući je u prošlu, i svaka neminovno rađa snage i elemente koji teže i uspijevaju prevazići nju samu. Svaka epoha, iako kvalitetno nova, uslovljena je prethodnom. To što ona uspostavlja nove određujuće vrijednosti ili obrće stare, ne znači da se javlja bez uslova svog nastanka. Rađajući u sebi ele-

* (Iako će se u daljnjem tekstu isti termin upotrebljavati za sva tri pojma).

mente nove epohe, unutar nje same se omogućuje ostvarivanje cilja ostavljenog budućnosti. Ako se ostvarivanje cilja iz budućnosti može vršiti u sadašnjosti, postavlja se pitanje svrhe, karaktera i mogućnosti prevazilaženja. Svrha i mogućnost prevazilaženja je određena samim čovjekom, transcendiranje je ono po čemu on u povijesti i životu jest: s jedne strane biće koje se predmetno postavlja prema svijetu i životu, svrhovito, sa ciljem, smisleno, a s druge strane ono koje djelujući vječno prevazilazi sebe i sadašnjost, koje iz stanja transcendencije djelom transcendirira. Život čovjeka i zajednice može se odvijati dvojako: u transcendenciji, da su pretpostavljene vrijednosti unutar epohe, u sadašnjosti, s onu stranu, nasuprot materijalnoga svijeta kao idealne vrijednosti i norme, u težnji čijeg ispunjenja je smisao ljudske egzistencije (kršćanski srednji vijek), dakle, da je epoha bitno ideologijski određena; ili da transcendirira i, prevladavajući, prevazilazi djelom sadašnjost rukovođen ciljevima i vrijednostima budućnosti, koji opravdavaju djelovanje i daju mu smisljeni ljudski karakter. Zastupnici prvog vide epohu kao zatvorenu i izdvojenu cjelinu, neuslovljenu, koja nije nastala iz prethodne. Ali i transcendiranje rukovođeno vrijednostima budućnosti može biti pogrešno, ako je to utopija neostvarive nade, iluzorne želje, pa je i ona ideologijska. Realno ostvariva ljudska težnja prevazilaženja je ona koja se rukovodi vrijednostima nove još neostvarene epohe, ali koja se kao realna i neminovna rađa iz postojećeg. Takvo stanovište nije ideologijsko. I dok prvo i drugo historiju odbacuje, treće stanovište historija, razvoj i znanje tog razvoja omogućuje. Samo historijski pristup stvarnosti omogućuje revolucionarnu misao. Historijski materijalizam omogućio je Marxu revolucionarnu misao (i zato je »Manifest« historijski koncipiran, dok je »Kapital« svojim logičkim pristupom samo anatomija građanskog društva).

Činjenica da svaka epoha rađa u sebi novu, snage i elemente koji će je prevazići, da — znanstveno-historijski pristupivši stvarnosti — omogućuje se spoznaja tih snaga i elemenata i, na osnovu toga, realne vizije buduće epohe i vrijednosti te epohe, omogućuje se prevladavanje određene epohe i prije njenog mogućeg dovršenja, ovisno o mobilizaciji subjektivnih snaga koje to mogu izvršiti.

Smisao i metod proučavanja historije

Odvijajući se suštinski u kontinuitetu, a relativno epohalno, historija tvori ljudsku postojbinu, gdje su prošlost i sadašnjost uvijek sadržane u budućnosti, kao što je i budućnošću određena ljudska sadašnjost i ljudska prošlost. Epohalno određena, revolucija se iz empirijske ljudske perspektive realno ograničuje na mogućnost međuepohalnog transcendiranja, revolucionarnost je određena prevazilaženjem sadašnje epohe iz realno-buduće. To određenje revolucionarnog realno-budućim moguće je u sadašnjosti, jer je nova epoha omogućena sadašnjom (rađa se iz sadašnje u sadašnjem). Ali revolucionarno, historijski određeno i motivirano, ne može se bazirati samo na sadašnjem, ono i sadašnje mora vidjeti kao historijsko i u tom kontekstu kao znanje i iskustvo i kao izvor budućeg omogućenog sadašnjim kao historijskim. Tek tako se buduće ostvaruje kao realno buduće. Treba vidjeti sve moduse odnosa sadašnjosti, prošlosti i budućnosti: 1) da li se prošlost povlači u sadašnjost (pa se i historija tretira samo u dimenziji sadašnjega); 2) da li se sadašnjost razmatra iz kontinuiteta prošlog unutar sadašnjosti zatvorene historije; 3) da li se sadašnje određuje budućim (bez historijske dimenzije); 4) da li se buduće određuje prošlim i sadašnjim (historijskim). Sigurno je da se prošlost može povući u sadašnjost, učiniti sastavnim dijelom, onim koji je uslov specifično-sadašnjeg kao epohalnog i njegov sastavni dio, kao što je prošlost sa sadašnjosti preduvjet budućem (jer bez preduvjeta sadašnjeg ne bi bilo sadašnjeg, kao što ne bi bilo budućeg bez preduvjeta omogućenog prošlim i sadašnjim, — kao što bez preduvjeta čovjeka nema ni čovjeka). Tek prošle, ili postojeće institucije i vrijednosti stvaraju nove, koje onda dovode u nove odnose i sve druge i stvaraju kvalitativno novu situaciju, novu stvarnost. Svako previđanje i odvajanje preduvjeta i uvjeta od stvarnosti nosi iluziju i nesigurnost ljudske akcije. Ali, koji smisao imaju ovako

postavljena pitanja? Imaju upravo smisao pronalazjenja pravog puta za omogućavanje realnog revolucionarnog djelovanja.

Ako se historija razmatra samo u dimenziji sadašnjeg, gdje su određujuće norme i vrijednosti, vrijednosti i norme sadašnjosti, onda se — npr. u građanskoj epohi — historija izučava ekonomsko-(politički), pozitivistički, pragmatistički, onda u historiji postoji samo jedna epoha, koja se stepenuje samo prema kvantitetu razdvojenosti tih vrijednosti i kategorija. Metoda je tako određena stavom, a stav je određen metodom (uglavnom logičkom metodom pristupa, ili dijalektičkom jer je dijalektika princip stvarnosti građanske epohe; zato su i Marxovi ekonomsko-politički spisi takvi, samo on u njima svjesno hoće samo to: da objasni građansku epohu, i zato oni sami u sebi ne nose revolucionarnu dimenziju, oni samo pružaju znanje o epohi, o karakteru epohe). Drugi pristup je takav da bez ograničenosti sadašnjeg hoće doći idući od početka do sadašnjeg — loša historija koja se završava u sadašnjosti (bilo da je nezainteresirana, bilo da opravdava sadašnje). Treći stav je ili etičkonormativan ili nihilistički, on ni ne može biti historijski (ovdje je pitanje samo u ime kakvih vrijednosti, normi, kategorija, dakle kakvim kriterijima se analizira sadašnjost). Posljednji pristup je jedini pravi. Ali se i tu javljaju problemi: da li historiju (prošlost) proučavati »objektivno«, nezainteresirano, ili joj pristupiti nečim motiviranim, ograničenim. Marx se pri sličnim analizama (Ekonomsko-filozofski rukopisi, Njemačka ideologija) morao uvijek sukobiti sa određenjem čovjeka. Ako je čovjek bitno transcendirajuće biće, njemu iskustvo historije mora omogućiti realno prevazilaženje datosti, kao članu zajednice unutar historije. U svojoj revolucionarnoj težnji i djelovanju, čovjek je tako uvijek određen onim ljudskim, novim, što je ispred. On je time motiviran, a iskustvo historije mu omogućuje da to i realno ostvari. Motiviranje težnjom ostvarenja vrijednosti nove epohe. Kriterij kod proučavanja ne može biti nikakva vanvremenska i statistička objektivnost. Ako je pristup doređen epohalno, on time nije manje objektivn, niti manje historijski tačan, on je samo epohalno određen po svojoj revolucionarnosti i time čovjeku najprimjereniji. I upravo ta revolucionarna, novom epohom nametnuta predodređenost, koja uvijek računa sa ljudskim subjektivnim faktorom, ne samo kao uslovljenim već i kao kreativnim, jest i najobjektivnija i vansubjektivno najsvrhovitija. Svaki pristup koji nije tim motiviran, koji izmiče iz te »ograničenosti« i vanvremensko, vanprostorno i nadinteresno — da bi bio objektivn — pada, nasuprot, u proizvoljnost, konstrukciju, subjektivnost (ukoliko nije određen drugim nižim interesima). No i ovako određen pristup sukobljava se sa problemom daljih mogućnosti izbora metoda izučavanja. Da li historiji priliči kao institucionalno mrtvoj ili evolutivno živoj stvarnosti (koja se relativno epohalno uokviruje)? Razmatranje koje je određeno proučavanjem institucija biva jednodimenzionalno (bilo vremensko, ako izučava prošlo, bilo prostorno, ako je samo u sadašnjosti). Ovdje je pitanje, da je čovjek kreativno biće, a da tu svoju kreativnost ostvaruje opredmećivanjem u ustanovi, instituciji, prema tome, da li je smisao izučavanje kreativnog momenta ili kreiranih, ostvarenih predmeta, da li života ljudi u pojedinoj epohi ili institucija koje su ostvarene u toj epohi, da li ljudski odnos prema tim institucijama ili same institucije? Ovo se pitanje postavlja danas i s obzirom na određenost novom epohom, određenost koju smo prihvatili, a koja mora biti slobodna ljudska zajednica u kojoj smisao ljudske egzistencije jest oslobađanje ljudske kreativnosti. Tako se javlja mogućnost dviju metoda pristupa: sociološke i metode »razumijevanja« kroz »uživljavanje«. I jedna i druga mora raspolagati institucijama, materijalnim i duhovnim činjenicama. Dok sociološkom metodom uzimamo činjenice, i na osnovu metodoloških principa sociologije egzaktno analiziramo i sintetiziramo institucionalni vid stvarnosti (i razvoj kao novu korelaciju ustanova), ostajući u okvirima one stvarnosti koja se u tom kompleksu manifestira kao ljudsko samotuđenje, ali i ljudsko i društveno ostvarenje i samopotvrđivanje, — metoda »razumijevanja« kroz »uživljavanje« ne pokušava na osnovu materijalnih i duhovnih činjenica dobiti sliku institucionalnog vida stvarnosti, nego hoće da oživi društvenu stvarnost i da proдре do samog istinskog ljudskog života, koji je kreator onog institucionalnog, do onog što uvijek živi kao ljudsko,

što se uvijek revolucionarno bori za buduće, prevazilazeći norme, institucije, vrijednosti, dovodeći ih iz cilja u sredstvo, iz nadljudskih, naddruštvenih, natčinjenih sila vrši obrat pretvaranja u instrumente, u sredstva, vršeći onaj zadatak koji u cjelini treba da izvrši buduća epoha, ljudski se ostvarujući onako kako će se ostvarivati svi u novoj slobodnoj zajednici. Može izgledati da su ova oba metoda značajna. Pa i s obzirom na fenomen politike, shodno tome kako se on koncipira. Ukoliko društvo ide ka potpunoj politizaciji društva, u vidu potpune tehnokratske organizacije, funkcionalizacije svih, onda nam sociološki pristup može izgledati pravi, najprimjereniji za efikasniju organizaciju. Ukoliko pak društvo ide za prevazilaženjem politike, onda je metod »uživljavanja« — oživljavanje društvenog života, uvid u kreativni momenat — primjereniji. Ali, ovdje je nesporazum koji nastaje iz poistovećenja sociologije kao nauke u društvu sadašnjosti i historijske sociologije — kao znanosti (i zato kod Marxa historijski materijalizam kao znanost o društvu). Zatim, metod »uživljavanja« naučno je nemoguće, a nemoguće i bilo kako drugačije zbog nužne epohalne i vremenske ograničenosti kojom smo osuđeni na drugačiju relaciju stvari i drugačiju ljudsku osjetilnost. Osim toga, makar to neljudski zvučalo, ljudski momenat u kreativnom, akt kreacije, nije značajan za momenat sadašnjeg i prevladavanje sadašnjeg, značajne su samo tvorevine, institucije, ustanove. Ono po čemu historija stvarno i realno jest, prošlost i sadašnjost, jesu ljudske tvorevine, s jedne strane kao rezultat ljudskog kreativnog, a s druge strane i kao uslov uvijek novog kreativnog, i po znaju njih (njihovog razvoja i odnosa) omogućeno nam je stalno prevazilaženje. Danas nam historijski momenat u svom epohalnom prevratu zahtijeva znanje institucija, radi njihovog pretvaranja iz prijašnjih vrijednosti, normi i ciljeva u uslove i sredstva zajednice slobodne kreacije, zajednice slobode. A to nam tek historijska sociologija omogućava. Tako metod historijske sociologije ukida i onu epohalnu ograničenost kojom smo motivirani u izučavanju. Historiji tako pristupamo kao kompleksu institucija, ustanova, iako se u razvoju javlja epohalno. Ne mora se uzeti što je moguće veći broj institucija, da bi se historija vidjela u svojoj kompleksnosti, i epohe u svojoj specifičnosti. Riječ je o historiji koja nam daje sliku razvoja ljudske zajednice, ljudskog društva (ne o specifičnim historijama ili historijama pojedinih institucija). Kao takva ona se ne smije ograničiti samo na vremenski slijed epohalnih naučnih otkrića, na slijed pojavljivanja uskopolitičkih institucija i oblika, ili vodećih političkih ličnosti (njihovih odluka i njihovog djelovanja), na razvoj materijalnih činjenica (ekonomske baze), ili samo duhovnih institucija (kulture, ideologije, ili nadgradnje). Samo u svom širokom zahvatu totalne kompleksnosti društvenog života i društvenog razvoja, historija (znanost) nam omogućuje realno sagledavanje stvarne historije u njenom toku i njenom mogućem budućem razvoju, samo tako revolucionarno tendirajuća misao može se roditi i stvarno biti revolucionarna. Samo historijska sociologija omogućava da se ne upadne u okvir pozitivistički konstruirane nužnosti činjenica, u okvir ideološkog odnosa prema prošlosti i stvarnosti, ili u okvir utopije.

Savremenost u svojoj suštini i svojoj pojavnosti

Izreči da je suvremeni svijet tehnički, ekonomsko-(politički), svijet državnosti, da je funkcionalno određen i uređen, da je totalno apsorbiran svrhovitešću ekonomske korisnosti i rentabilnosti, i u tu svrhu racionalno postvaren i opredmećen, da se u njemu subjektivitet (stvaralački vitalitet) samo koristi unutar određene, date i dopuštene funkcije, a ne ispoljava se kao smisao istinske egzistencije — znači samo ponoviti konstatacije koje se već više od sto godina množe u svim sektorima društvenih istraživanja, društvene naučne i filozofske misli. One se gomilaju unutar jedne epohe, koja svojim razvojem otvara mogućnost za drugu novu epohu, a koja preko tih konstatacija najavljujući svoj zalazak, postavlja pitanje karaktera nove epohe. Ali ova je epoha realnost koja nam može pružiti ne samo materijal za konstatacije, ne samo pitanja šta i kuda, već skriva i odgovor na ta pitanja. Ona još nije zatvorena i dokrajčena (ne što bi empirijski još mnogim prostorima svi-

jeta nedostajala razina dometa epohe), ali ona je u globalu svugdje prisutna, a u sadašnjem dometu dovoljno oformljena da jasno i nedvosmisleno odražava svoj karakter i svoju putanju razvoja, i jasno postavlja pitanje novog. Ovo novo nije nešto novo što se javlja unutar jedne epohe, na njenom početku ili u sredini, kao epifenomen dotjerivanja, dopunjavanja, korekcije empirijskog u skladu zahtjeva i vrijednosti epohe unutar epohe, onog što se unutar epohe može samo razvijati i uskladiti kao fenomen unutar njenog karaktera pojavljivanja, i što samo u tom određenom i ograničenom smislu može biti manje ili više progresivno, — ovo novo je revolucionarno novo po prevazilaženju jedne epohe, pretvaranje vrijednosti i institucija sadašnjeg iz normi i ciljeva u sredstva i uslove budućeg. Pitanje je još: ako sadašnja epoha još nije dovršena, da li raditi na njenom punom dovršenju ili, već sada, na ubrzanoj pripremi nove epohe? Pa i to: da li dopustiti potpuno dovršenje ove epohe, i da li je njen karakter takav da se to dopusti? Ali, i da li se može otvoriti nova epoha, a da se ova ne završi? Protesti i naslućivanja pokazuju da se ne smije dopustiti njeno potpuno i postepeno završenje, i da njen kraj treba podvrći vrijednostima nove epohe. Unutar nijedne epohe nije bilo takvih ranih i radikalnih protesta kao unutar građanske, koja u punom intenzitetu egzistira tek ovo dvjesto godina (iako su joj korijeni dalji), ali koja doživljava bitnu kritiku već sto godina. (Nije slučajno što se sredinom prošlog stoljeća javlja ne samo Compté sa svojim pozitivizmom, već i protesti Marxa i Bakunjinca).

Svaka težnja za prevazilaženjem je ljudska, i svaka epoha, bilo da ima transcendentne vrijednosti unutar sebe, bilo da transcendiru rukovođenja ciljevima iz budućnosti, je ljudska. Ali ima epoha koje ne priznaju transcendenciju niti težnju za prevladavanjem postojeće stvarnosti, koje dakle uopće nisu ljudske — a takva je građanska epoha: jednodimenzionalna, zatvorena, sva u sferi empirije, praktičizma, pozitivistička, koja je sama u sebi besmislena (iako joj Hegel daje apsolutni smisao), koja je neljudska. Građanska epoha apsolutizira ekonomsku sferu. Ukidajući srednjovjekovnu razdvojenost ljudske esencije i egzistencije, svodi esenciju na samu egzistenciju, ali ne u vidu jedinstva unutar prvobitne prirodne zajednice, gdje su uslovi egzistencije (»objektivni uslovi rada«, svojina kao svojina zajednice) i egzistencija, rad, nerazdvojivi i jedinstveni, i gdje je zajednica po čovjeku i čovjek po zajednici u jedinstvu, već je najprije potpuno odvojivši i oslobodivši uslove egzistencije od same egzistencije (rada), rad egzistenciju učinila samo tvorcem uslova egzistencije. Povukla je potpuno egzistenciju u ulogu tvorca uslova života, i to biološke egzistencije, povukavši i rastvorivši sve u jednodimenzionalnoj sferi ekonomike. Učinila je to najprije time što je i samu zajednicu razbila na slobodne pojedince, u početku stvorivši formalnu apstraktnu zajednicu samo sa ciljem da obezbijedi (pravno) tu slobodu pojedinca, (no homo duplex građanskog društva osjeća se čovjekom samo kao bourgeois ili proleter, a nikad kao građanin, kao citoyen). Ali uslovljeni historijskim momentom i ponoseni zamahom proizvodnih snaga, porastom bogatstva, oni nisu bili svjesni suštine bogatstva (kapitala), niti suštine proizvodnje — kao društvenih odnosa. I kada kapitalizam dolazi do svoje jasne fizionomije, kada se definitivno učvršćuje (sredinom prošlog st.), događa se obrat da čovjekova privatna sfera postaje beznačajna i gubi se, i da se on preko ove apstraktne zajednice (koju on nikada nije stvarno priznavao kao istinsku, u kojoj nije nikada istinski egzistirao, niti je to želio, niti mogao) bori za uslove egzistencije, da je on povučen u tu apstraktnu zajednicu i da se tu njegova egzistencija, i egzistencija zajednice u cjelini, iscrpljuje u stvaranju uslova života — da je jedina sfera: ekonomska sfera. Ljudska zajednica se tako prvi put u historiji našla u situaciji da se posve posveti i iscrpljuje u stvaranju uslova života. A pošto su uslovi života nužnost, on se ponovno našao u ulozi prirodno ograničenog bića, u ulozi životinje, samo u drugačijim okolnostima, drugačije, rafiniranije životinje. Otuda taj paradoks: svijet pun bogatstva i pun nezadovoljstva; priroda i svijet došli su do osmišljenosti, a ljudska egzistencija je izgubila svoj (ljudski) smisao; otuda bunt, ne samo kod mislilaca, političkih revolucionara nego i kod umjetnika.

Privid je da je ta sfera politička. Marx je jasno definirao karakter kapitala kao: »društvenog odnosa«, »vlasti nad društvom«, »sile nad društvom« (još u »Nenajamnom radu i kapitalu«). Politička ekonomija nije stvarnost građanskog društva po tome što bi politika određivala ekonomiju, već obratno, što je politika ne samo određena ekonomijom (»nadgradnja bazom«), već i u njoj apsorbirana. A u tom kontekstu ona uopće nije politika, već samo ekonomska politika, politika unutar ekonomije kao sredstvo ekonomije. Jer »vlast nad društvom« i »sila nad društvom« jest kapital, koji je i »društveni odnos«, a koji je ekonomska kategorija. Politika ima sasvim drugi smisao nego što joj se daje unutar izgrađenog građanskog društva, povezujući je i uvlačeći u ekonomiju. Pravi smisao riječi politika, egzistirao je dosad najčišće u grčkom polislu, ali gdje nije postojala razdvojenost privatnog i javnog čovjeka, pojedinca i zajednice, gdje je on bio jedno: privatno i javno lice u polislu, gdje je on bio po zajednici i zajednica po njemu. Građanska klasa u svojim revolucijama pokušava ponovno inaugurirati političku zajednicu građanskog društva deklaracijom prava čovjeka, ukidajući ideološku poziciju srednjega vijeka. Ali je to bilo proturječno razvoju, karakteru građanskog društva i interesima buržoaske klase. I nikada se građansko društvo nije (i nije moglo) konstituirati kao politička zajednica. Politička sfera je bila apsorbirana ekonomskom sferom, jer ovdje nije zajednica, javna sfera, politika, čovjek — svrha, već je proizvodnja, kapital, bogatstvo — svrha; čovjek, zajednica, politika su sredstvo proizvodnje. »Tako staro shvatanje, gdje se čovjek u kojoj bilo ograničenoj nacionalnoj, vjerskoj, političkoj odredbi javlja kao svrha proizvodnje, izgleda jako uzvišeno naspram modernog svijeta, gdje se proizvodnja pojavljuje kao svrha čovjekova a bogatstvo kao svrha proizvodnje. No, in fact, ako se ograničeni buržoaski oblik odstrani, šta je bogatstvo drugo do u univerzalnoj razmjeni stvorena univerzalnost potreba, sposobnosti, užitaka, proizvodnih snaga itd. individuuma? Puni razvitak ljudske vlasti nad prirodnim snagama, kako snagama tzv. prirode, tako i njegove vlastite prirode? Apsolutno izgrađivanje njegovih stvaralačkih sposobnosti bez drugog preduslova do prethodnog historijskog razvitka, koji ovu totalnost razvitka, tj. razvitka svih ljudskih snaga kao takvih, ne mjereći ih jednim unaprijed datim mjerilima, čini samosvrhom? Gdje se on ne reproducira u jednoj određenosti, nego proizvodi svoj totalitet? Ne traži da ostane nešto postalo, nego je u apsolutnom kretanju postajanja? U buržoaskoj ekonomiji — i epohi proizvodnje kojoj ona odgovara — izgleda ovo potpuno izgrađivanje ljudske unutrašnjosti kao potpuno ispražnjavanje, ovo univerzalno opredmećivanje kao totalno otuđenje, a rušenje svih određenih jednostranih svrha kao žrtvovanje samosvrhe jednoj potpuno spoljnoj svrsi.*) Otuda izgleda, s jedne strane, djetinjasti stari svijet kao nešto više. S druge strane, on je to u svemu gdje se traži završeno obličje, jedan oblik i dato ograničenje. On je zadovoljenje na jednom ograničenom stanovištu; dok moderno ne daje zadovoljenje, ili gdje se pojavljuje u sebi zadovoljeno, tamo je prosto.« (Karl Marx, Epohe ekonomske formacije društva, Kultura, 1960, Beograd, str. 26—27.)

Socijalizam kao obrat ekonomije i politike

Ukoliko i priznajemo privid postojanja politike u građanskom društvu, tek socijalizam se istinski bori za razgraničenje politike i ekonomije i za uspostavljanje obrata, za uspostavljanje političke zajednice kao prijelaza ka ljudskoj zajednici. »Politička emancipacija je svakako veliki napredak, ona nije doduše posljednji oblik ljudske emancipacije uopće...« (K. Marx, Prilog židovskom pitanju — Rani radovi, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 58). No čovjek se tako ipak oslobađa, »makar zaobilaznim putem, pomoću medijuma«, ali »nužnog medijuma«. U socijalizmu tek politika treba da bude istinska sfera ljudskog djelovanja. Tu ekonomija treba da bude podređena i sredstvo politici. Za Marxa je diktatura proletarijata period socijalizma, ostvarenje političke vlasti od strane proletarijata kao predstavnika ne samo nove historij-

*) (Spac. — E. K.)

ske i revolucionarne snage, već i onoga koji je rukovođen ciljevima nove ljudske zajednice u ime čitavog društva. On treba da izvrši politizaciju čitavog društva. Ali sada je pitanje o kakvoj politici je riječ i kako izvršiti politizaciju društva? Politizacija u smislu grčkog polisa je više historijski neostvariva i historijski neprimjerena: zajednica polisa je ekonomski zatvorena kao prirodna ljudska zajednica sela a ne grada, a tehnički progres je napravio obrat time što je dao gradski karakter životu i stvarnosti svijeta. Pitanje je dalje, ako je građansko društvo razdvojilo čovjeka na privatno i javno biće, a politika je javna sfera života, i više ljudska, da li je ova druga za socijalizam beznačajna i može li se i kako dokinuti? Dalje, da li se politička sfera konstituira kao tehnička ili slobodna ljudska? Historijski razvoj kroz tehnički progres oformio je ovu epohu kao izrazito tehničku, tako se i politika, kolikogod tome izmicala, u sadašnjoj epohi formira neizbježno kao tehnička, pa tako javna sfera, politička sfera postaje sfera nužnosti. Čovjek u njoj tako djeluje ljudski, ali i ograničeno, tj. ne samo da on određuje politiku već i politika određuje njega (kao što ne samo da on stvara i razvija tehniku, već i tehnika određuje i »stvara« njega, — ovaj obrat koji može biti sudbonosan po čovjeka nije dovoljno sagledan od onih koji su poneseni fantastičnim uspjesima nauke i tehnike). Ako je postulat vremena, zahtjev socijalizma, za potpunom politizacijom društva kao mogućnošću njenog prevladavanja, znači li to: participaciju svakog na politici u smislu funkcionalizacije, i svijesti o potrebi i znanju vršenja i izvršenja funkcije (put ukidanja birokracije jest da svi postanu birokrate — Lenjin)? ili politizaciju u parcijalnom prevladavanju politike kao tehnički određene i uređene (društveno upravljanje)? ili to da svatko posjeduje apsolutnu svijest i mogućnost korištenja totalne tehničke i političke stvarnosti kao sredstva ljudske egzistencije?

Ali, sigurno je da se tehnička sfera uspostavila kao jedina i sveobuhvatna upravo zato što se društvo u cjelini podredilo isključivo stvaranju uslova života, tj. ekonomsku sferu uspostavilo kao apsolutnu. Prema tome u težnji i djelovanju da se ona podredi, preobrati iz cilja u sredstvo, leži i mogućnost da i politička sfera izgubi karakter tehničke i nužnosti, i daje mogućnosti slobodnom ljudskom djelovanju. (Teškoće da se socijalizam danas realizira, ne proističu samo iz empirijskog fenomena što se on javlja u tehnički i historijski nerazvijenim sredinama, već i iz toga što postulat socijalizma nisu postulat čitave svjetske zajednice, čitavog svijeta — da čitav svijet potisne ekonomiju u sferu podređenosti, i racionalno odredi svoj odnos sa prirodom). Ipak se put prevladavanja politike u parcijalnom prevladavanju (ukoliko je zajednica u cjelini izdigla sferu političku iznad ekonomske i ciljeve odredila budućnošću), javlja kao historijski najrealnije. Marx inače (teorijski) transcendirala ekonomsku i političku zajednicu ljudskom zajednicom, time što čovjeka oslobađa kroz prevladavanje tih zajednica kao carstava nužnosti, tako da ekonomsku i političku sferu pretvori u uslove i sredstva ljudske egzistencije — a to je cilj kojim treba da je rukovodena politika socijalizma.

*

Prilog historije revolucioniranju stvarnosti javlja se dakle dvojako (shodno razgraničenju u početku): imanentno (stvarna historija), što u svom realnom razvoju stvara uslove za moguću revoluciju, i drugo, što znanost historije (iz realne prošlosti i sadašnjosti, uslova budućeg) omogućuje realno ostvarenje budućeg. Tek to znanje omogućuje da se dođe do historijskog horizonta sadašnjosti kao podloge za realno sagledavanje i ostvarenje ljudske zajednice slobode, gdje historija u svom dosadašnjem karakteru pojavljivanja biva dokinuta (pretvorena u »prethistoriju«), gdje se otvara jedna nova postojbina čovjeka — zajednica slobode. »Jedina znanost«, koja nam to omogućuje, je »znanost historije«.